8. Աղքատ ննջեցելու թաղման համար . . . . . 13 ռ. 22 կ.
9. Թղթի, ապահովագիր կամ հաշիտպելու համար և այլ կարևոր ծախս մնում է ապառիկ դրամ . 16 ռ. »
Եւ Գանձապետի մոտ մնում է պատրաստ գումար *) . . . . . 468 ռ. 57 կ.

Գումարն է 1113 ռ. 3 կ.

Հաշուետուութենից յետոյ բոլոր Անդամները շնորհակալութիւն արին Հոգաբարձուներից, որոնք ջերմեռանդ և ճիշտ կերպով առաջ են տարել այդ գործը։ Ընտրուեցան այս անգամ 6 հոգաբարձուք — Թ. Աւագ քահանայ Բուզաղեանց, և հետեւեալ պարոնայքը — Գ. Դիլտարեանց որ և գանձապետ, Բ. Սարգիսեանց, Մ. Շահկեղանեանց, Ե. Աղամեանց, և Խ. Կիրիեանց։

Արդէն բացված է ստորագրութիւնը, որի հետեւանքը ինչ կլինի, ժամանակին կարող ենք հաղորդել։ Սակայն, յուսալի է, որ Բագուաբնակ Հայերը այդ աղքատասիրական գործը, ինչպէս սկսել են ջերմեռանդութեամբ, և այսուհետև իւրաքանչիւր տարի յառաջ կոտանեն նոյն սիրովը, աչքի առաջ ունենալով անցած տարիներում, հայ աղքատների գոնէ ի գուռն թափառելը, նա մանաւանդ և եկեղեցիների գոներում խմբուլին կանգնելը մուրացկանութեան համար, որ կարծես թէ մէկ նախատինք էր հարկանվում զգացողների երեսին։ Բայց այժմ չէ տեսանվում ոչ եկեղեցիների գոները շրջապատած դրանցով և ոչ քաղաքի մէջ գոնէ ի գուռն թափառելիս։

Երանի թէ ամէն հայաբնակ քաղաքներում եւ այն նպատակաւ կազմուէին ընկերութիւններ, որ ցանկալի և սիրելի են Աստուծոյ և մարդկան։

13 ապրիլի Յովհաննէս Միրզաբէգեանց

*) Ցիշեալ գումարից այս զատկին Հոգաբարձուք սկսեցին բաժանել աղքատաց։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ապրիլի 26-ին հայ գերասանական խումբը ներկայացրեց Թիֆլիսի մեծ թատրոնում «Արշակ բ.» ողբերգութիւնը, հեղինակութիւն Խորէն Գալֆայեանի։ Այդ տեսակ գրվածքում, որ զուրկ է ամէն բեմական յատկութիւններից, լի երկար, ձանձրալի դիալոգներով, անբնական երևոյթներով, որ զուրկ է և պատմական ճշդութիւնից, որի միակ արժանաւորութիւնն է արտաքին ձևեր, շքեղութիւն և մի քանի ջերմ խօսքեր — այդ տեսակ գրվածքում ամենալաւ գերասանին դժուար է ցոյց տալ իր բոլոր ընդունակութիւնը։ Ուստի մենք չենք կամենում մեր գերասանների և գերասանուհու խաղի վրա խօսելու, այլ անկեղծ կասենք միայն որ երգերը իրանց նորութեամբ, համեմատաբար լաւ պատրաստութեամբ և մինչև այժմ հայոց բեմի վրա չեղած կանոնաւոր ներդաշնակութեամբ ճշմարիտ ուրախութիւն պատճառեցին թէ մեզ թէ ամբողջ թատրոնին։ Այդ քանում մենք բացի մեր սեփական կարծիքից, մեզ արձագանք ենք անում հասարակական կարծիքի։

* * *

Այս օրերս մեր քաղաքին այցելութիւն արաւ մեր ազգային բանաստեղծ Ռաֆայէլ Պատկանեանը, որ տեղիս հայ երիտասարդութեան և ընտանիքների կողմից համակրական ընդունելութիւն գըտնելով, մի քանի օրից յետոյ վերադարձաւ իր բնակութեան տեղը Նոր-Նախիջևան քաղաքը։

* * *

Գ ο բ ո ւ ց գրում են մեր լրագրին՝ ինչպէս ամէն տեղ, նոյնպէս և այստեղ նկատելի է որ աղջիկների ուսումնարանը աւելի առաջադիմութիւն է անում քան թէ տղայոց դպրոցը։ Աղջկերանց այդ ընդունակութիւնը աւելի շուտ ենթարկվել լուսաւորութեան ազդեցութեանը գուցէ կարելի է վերաբերել կանանց սեռին յատուկ փափուկ և դրսի ազդեցութեանը հպատակող բնաւորութեանը։ Երկու ուսումնարանների թէ հոգաբարձուները թէ ուսուցչուհիները և ուսուցիչները մեծ եռանդով են աշխատում։ Ցաւալի է միայն, որ ժողովուրդը աւելի փող է մսխում մայր եկեղեցու գմբէթի նորոգութեան վրա, քան թէ նրա գաւթում գտնվող մի սենեակից բաղկացած աղջկերանց ուսումնարանի վրա։

* * *

Այս հինգշաբթի օրը մեր հայ-դերասանները պիտի ներկայացնեն առաջին անգամ հայերէն լեզվով Շիլլերի «Աւազակներ» դրաման։ Թարգմանութիւնն պ. Լալաեանց է արել։

* * *

Այս օրերս վախճանվեցաւ Թիֆլիսում Աւէտիք Սվէչնիկեանցը։ Ապրիլի 29-ին կատարուեցաւ հանգուցեալի թաղման հանդէսը։ Հանգուցեալը Էջմիածնեցի երեք կտակակատարներից (միւս երկուսը—Դ. Խզմիրեանց և հանգ. Գ. Տ. Մխաքիլեանց) մէկն էր։ Նրա դագաղի վրա կարդացած ճառի մէջ, պ. Ե. Զիգիանեանցը (Էջմիածնցի հաչվով Արտասահման ուղարկված երիտասարդներից) ցոյց տուեց, որ հանգուցեալը, բացի էն, որ նա, իբրև մարդ մկրտից մինչև իր մահուան օրը անկեղծ, անբիծ, և կարողութեան չափ քաջարիս չահաւէտ կեանք է վարել, իր՝ միւս կտակակատարաց հետ միասին, կրած տասնամեայ նեղութիւններից ճիշդ ու հաւատարիմ ազգօգուտ ծառայութեան փոխարէն արժանի է, որ հայ հասարակութիւնը յարգէ նրա յիշատակը։ Պարոնը մէկ բարոյական պարտականութիւն ու իրաւունք համարեց, թէ իր և թէ իր բացակայ ընկերներն (Էջ. միւս երկուսի) կողմից, հանգուցեալ (և միւս երկու ընկերների) հայրական հոգացողութիւն ու երախտեաց մասին, սրտին խորին շնորհակալութիւնը յայտնել, խոստանալով նրա անունը իրանց մէջ միշտ անմոռանալի պահել։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՆՈՒԿ ԹԻՒՐՔԻԱՆ ԵՒ ՑԵՏԱԴԵՄ ՑԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Ժողովրդական առածը ասում է՝ «լսել են թէ Էլին մեռել է, բայց չեն իմացել որ Էլին...»

Խիւրքիայի երիտասարդութիւնը, որ առ հասարակ շատ վայրի վերոյ, թերեւ կրթութիւն է ստանում, մեծ մասամբ Փարիզի բուլվարներում, սրճարաններում ու թատրոններում իր բարձր կրթութիւնը ստանում, վերադառնալով իր հայրենիքը կամենում է գործ դնել Փարիզում տեսակ ու լսածը, առանց մտածելու յարմար են արդեօք կոմունիզմի ու սոցիալիզմի վրա Փարիզի ժողովրդական կարմիր կրծքը որպէս հաւատքի հանգանակ, որ քարոզվումէր սուրբ գրքից։ Այդ երևակայութիւնները, որպէս բոլոր երևակայութիւնքը հին ըչխոլայի լեզուագէտների, ցրուեցան արեւեստի լուսոյ առջև։ Մեք այժմ գիտեմք, որ հայոց լեզուն է մի շառաւիղ աւելի հին, և բարբառների մեծ ցեղի մէջ աւելի լաւ քան թէ միւսները պահպանուած Արիական լեզուի, որ է ժամանակից նախնական Զենդի, որոյ հետ նա ունի մօտաւոր ազգակցութիւն, այլ և, Բոպպի կարծիքով, կարելի է իր ֆոնետիկային (բառակազմական) զարգացման մէջ նախնիքաց էր քան այդ լեզուն։ Հայոց լեզուի կազմակերպութեան օրէնքների գիտութիւնը տալիս է մեզ կարողութիւն հասնել մինչև սկզբնական գոյութիւնը և նախնական ձեակերպութիւնը այն բարբառի, որ գործ էր ածվում Պարսկաստանում, Աքեմենիտների ժամանակում։ Այդ բարբառները, անդադար աւերվելուց, ըստ ասութեան Մակսի Միւլլերի, հետեւելով ֆ ո ն ետ ի կ ա կ ա ն (բառակազմական) ա ղ ա ւ ա ղ ո ւ թ ե ա ն օրէնքներին, բազմանում էին և այդպիսեաւ բաժանվում էին ժողովրդական բարբառների։ Եփրատ գետը բաժանումէր այդ բարբառները երկու գլխաւոր խումբերի—արեւմտեան և արեւելեան. բացի այդ երկու խումբերը, կային և երկրորդական աստիճանի բարբառներ, որք ձեակերպուեցան բաժանմունքների, կամ ազգի կտրատուելուց զանազան մասը ժողովրդական միութիւնների, պատճառաւ։ Ինչ ձևով կատարվումէ այդ բաժանմունքը։ Հաղթահարուելով և աւերուելով անդադար արշաւանքներից, ենթարկուելով օտար տիրապետողների և բարբարոսների իշխանութեան ներքոյ, Հայերը սկսեալ տասն և հինգերրորդ դարից սկսեցին գաղթուել հայրենի երկրից։ Նոքա դիմեցին զանազան կողմեր, որպէս դէպի Ասիայ, նոյնպէս դէպի Եւրոպայ։ Ամենատեղ ուր և բնակվումէին—Հայերը ընդունումէին իւրեանց ասպնջական երկրի օրէնքները, նորա սովորութիւնները և լեզուն, բայց երբէք կատարելապէս չը խառնուելով տեղային բնիկ ժողովրդի հետ։ Այդպէսով մեք տեսնումենք նորանց ցրուած Ասիայի մէջ,—անդրկովկասեան Նահանգում Ռուսիոյ տիրապետութեան ներքոյ, Տաճկաստանում, Պարսկաստանում և անդղիական Հնդկաստանում. Եւրոպայի մէջ՝—մէջին և հարաւային Ռուսաստանում, Լեհաստանում և Աւստրիայի արեւելեան Նահանգներում։ Հայկական ցեղին յատկանիշ ծրդողութիւնքը դէպի վաճառականութիւն և աշխարհակալ դէպի գրականութիւն չրջանը՝ տարան նորանց աւելի հեռու՝ մինչև հնդկական արխիպելագը, Ասիայի սահմանները և մինչև անգամ դէպի լուբենիում յայտնվող գաղափարները այնպիսի մի ազգի մէջ մտցնելու, ինչպէս տաճիկ ժողովուրդը, որտեղ չը կայ ոչ ինքնուրոյն կեանքը, որ չունի իր անցեալը, որ իր զարգացմամբ ստոր է հպատակ ազգութիւններից։

Դեռ 1867 թուին կազմուեցաւ մի խումբ երիտասարդների «Մանուկ Թիւրքիայ» անունով, որի ուղղութիւնը մի խառնուրդ էր սոցիալիզմի ու կոմունիզմի մտքերի տաճկին յատուկ մահմեդական խաւար մոլեռանդութեան և սաստիկ ատելութեան հեա դէպի եւրոպական կրթութիւնը։ Նոքա ֆրանսական ուսումից միայն ըմբռնել են ծայրայեղ կլուբների փարդապետութիւնը՝ թէ ժամանակակից կրթութիւնը անբարոյական է և անիրաւ ու մեծ եռանդով սկսել են ամէն բան քանդել...Այդ կուսակցութեանը պատկանող անդամներից շատերը պատժվեցան, աքսորվեցան, բայց յետոյ դարձեալ յետ կանչվեցան և տէրութիւնը շնորհելով նրանց ներողութիւն, շատերին կրկին բարձրացրեց մինչև մեծ պաշտօնները...

Այդ ժամանակից սկսած, փոքր ինչ այժ ստանալով, յիշեալ կուսակցութիւնը հիմնեց իր սեփական օրագրութիւնը որ արձագանք դարձաւ նրա գաղափարների։ Օրագիրներից գլխաւորները երեք էին՝ «Լասիրէթ» որ յանձն առաւ բարոզել ժողովրդին կրօնական մոլեռանդութիւն և տգիտութիւն դէպի եւրոպական կրթութիւնը և գիտութիւնը,—«Միրաջ» յանձն առաւ տարածել քաղաքական հանրապետական մտքերը և վերջապէս «Իրրէթ» լրագիրը գրգռելով ժողովրդի կրքերը. բարոզում էր կոմունիզմը։ Սրա խմբագիրը Ռէմզի-բէյ, 1867 փոխած էր Փարիզ, յետոյ 1872 նրան թոյլ տրվեցաւ վերադառնալ իր հայրենիքը։ Այդ լրագիրը յաճախ ասանում էր նոսատգութիւններ և արգելվում էր։ Ինչպէս հաղորդում Kölnische Zeitung լրագիրը Ռէմզի-բէյ հեղինակից Նորերում մի դրամա «Հայրենիք» անունով, որի նիւթն էր 1854 թուի Սիլիստրիայի պաշտպանութիւնը։ Ներկայացման ժամանակ, այս մարտի 24-ին թատրոնի մէջ գտնվող հասարակութեան ոգևորութիւնը հասաւ անասելի աստիճանին։ Հեղինակին այնպէս էին ոգջունում, ինչպէս միայն Սուլթանին սովորութիւն ունեն ողջունելու։ Մի և նոյն ժամանակ «Իրրէթ» լրագրի ուրիշ մի աշխատակից ներկայացնում էր տէրութեանը մի պրոէկտ, որի միտքն էր Ռուսաստանի վրա յարձակվել կանոնաւոր զօրքի օգնութեամբ, իսկ 200 հազար ժողովրդական միլիցիայի օգնութեամբ կոտորել Խիւրքիոյում գտնված բոլոր այլադաւան բնակիչներին։

Բայց այդ երևելի յեղափոխական մտքերը, որք 'ի հարկէ պատիւ պիտի անէին Փարիզում ուսում առած այդ ժամանակակից մտավորներին, պատիւ պիտի անէին նրանց հռչակված բարբարոս պապերի յիշատակին,—բարբարոսապէս այդ մտքերը չէրագործվեցան՝ թատրոնական ներկայացման գիշերը մարտի 24-ին, տէրութեան հրամանով կալանաւորեցին «Իրրէթ» լրագրի գլխաւոր խմբագրին Ռէմզի-բէյին, պատասխանատու խմբագրին, չորս աշխատակիցներին, որոնց թուում և երևելի պրոէկտի հեղինակին, որի անունն է Ահմէդ-Միդհադ-Էֆէնդի, յետոյ «Միրաջ» լրագրի խմբագրին և թատրոնի դիրեկտորին։ Իսկ մարտի 28 այդ բոլոր կալանաւորվածները ուղարկվեցան աքսորանք՝ Կիպրոս, Ռոդոս և այլն տեղերը։

Ուրեմն այս անգամ էլ չաջողվեցան լուսաւորված մտքերի խաւար յեղափոխութեան նպատակները։ Հետաքրքիր է որ թուրքաց տէրութիւնը սրտով համակրում էր այդ վայրենի յեղափոխութեանը,—բայց կտակայ ակամայ արգելում է այդ տեսակ ձգտումներին, ոչնչացնելով եւրոպական պատուիրանների դեսպանաց ազդեցութեան—Խեղճ մտքերը, ուզես չուզես, պիտի ցոյց տաս որ լուսաւորված տէրութիւն ես...

ՆԱՄԱԿ ՄԵԼԻԴԻՆԷԻՑ

Ա.

Պատմութեան մեզ տուած տեղեկութեանց նայելով՝ Միլիդինէն Հայի կենաց մէջ դեր խաղացող քաղաքներից մէկն է եղած։ Նորան գոյութենէն մինչև օրս, իբրև հայաբնակ քաղաք, չնայելով անոր կրած անթիւ վշտերին, նա իր մէջ ունեցել է միշտ և ունի բազմաթիւ Հայ գերդաստաններ, որոնք վաղուց է մոռացուած պէս են թուրքիոյ կեդրոնի, Կ. Պոլսի Հայոց համար։ Միայն և եթ լուսերական, քաթոլիկ և լատին որսորդները չեն մոռացած նորան՝ ինչպէս կտեսնուի յետուածնուս ընթացքի մէջ։

Մելիդինէ (այժմ Մալաթիայ) քաղաքը փոքր Հայաստանի երրորդ Հայք կոչուած նահանգին գլխաւոր քաղաքն էր, որնոր այժմ ալ այն տեղերումը գրեթէ նոյն նշանակութիւնն ունի։ Անոր արեւելեան կողմէն չորս ժամուայ ճանապարհի հեռաւորութեամբ կանցի Եփրատ (այժմ Մուրադ) գետը՝ որ մեծ ու փոքր Հայաստանի սահմանը կկազմէ։ Այս նշանաւոր գետը Մելիդինոյ նահանգի բնակչաց գրեթէ անօգտակար է՝ բաւական խորին կերպով երկրի մակերևոյթի ցածէն անցնելուն համար։

Երկրորդ Հայք կոչուած նահանգի (այժմ Սըվազ վալիլիը) հարաւային սահմաններէն Մելաս գետը (այժմ Թոխմայ) ամբողջ Մելիդինոյ նահանգի հիւսիսային սահմանների երկարութեամբ՝ արեւմուտքէն դէպի արեւելք ձգուելով՝ Եփրատին մէջ կթափի։ Այս գետը, որ նոյնպէս Մալաթիայէն չորս ժամուայ ճանապարհի հեռաւորութեան վերա կգտնուի, բոլորովին այլ նշանակութիւն ունի այս նահանգի բնակչաց համար։ Նա՝ միայն և եթ Մելիդինոյ նահանգին մէջ, եթէ չասենք հաղարաւոր, գոնէ հարիւրաւոր գիւղերի կեանք տուողն է։ Այնտեղի բոլոր բնակչաց մէջ առած է դարցած ասել թէ «Թոխմայի ափերին ոսկի ալ ցանես կը բուսնի»։ Խարբերդ, Պեսնի, Աղիեաման, Դիվրիկի, Փալու, Զունկուշ, Ակը, Արաբկեր, Սըվազ, Ղայսարի, Հեգիմխան և այլ շատ քաղաքներ ու գիւղեր գնացած անհատնում բրինձները անոր ջրաւելի խորքը այդ ընդարձակ ցամաքաձորի, այնպիսի տեղեր, որ տակաւին անմատչելի էին եւրոպացիներին, ուր նորանց յաջողուեցաւ բնակել և պարապուել առևտուրով։ Ենթարկուելով այդ կողմերի սովորութեանց, բնաւորութեանց և լեզուի ազդեցութեանը, հայերը մնացին հաւատարիմ, որպէս Իսրայէլի որդիքը, դէպի իւրեանց կորցրած հայրենիքի յիշատակները, նոքա չը մոռացան նախահարց երկիրը։ Նոքա պահպանեցին իւրեանց կրօնքը և իւրեանց հին գրականական և եկեղեցական լեզուն, որպէս սրբութիւն իւրեանց քանդուած ազգային ամբողջութեան, որպէս վերջին կապ, որ միաւորումէր բաժանուած եղբայրները։ Հայոց լեզուն վաղուց արդէն դադարեց գործածութիւնից որպէս խօսակցութեան լեզու (?) բայց պատմական նշանակութիւնը այդ լեզուի և գրականական յիշատակարանների բազմութիւնը, անում են նորան անմահ։ Արդարև, հայոց լեզուի բարբառները դեռ ևս կենդանի են, բայց նոքա չեն անցնում ընտանեկան օջախի սահմանները դուրս։ Գերդաստանից դուրս արտաքին հաղորդակցութեանց համար, հայերը գործ են ածում իւրեանց բնակած երկրի լեզուն։

Կը յարունակուի։

զօրանին, նոքա, թէ կրօնքի կողմից և թէ ծէսերի կողմից, ունեցան առանձին հայացք, որը զանազանում է նորանց բոլոր արեւելեան մատենագրներից, տալիս է նորանց խիստ ինքնուրոյն բնաւորութիւն, բաց անելով նոցա առջև քննութեան նոր ճանապարհ և տարաւ նորանց դէպի նոր հետազօտութիւններ։

II

Հայոց լեզուն

Մինչև համեմատական ֆիլոլոգիայի նոր մեթոդի ստեղծուելը, հայոց լեզուն խիստ սակաւ էր հետազօտուած և գիտնականները չը գիտէին, թէ լեզուների որ ցեղին պէտք է դասաւորել նորան։ Գտանում էին մի քանի ազգակցութիւն նորա և Պարսից ու Յունաց լեզուների մէջ, բայց այդպիսի նմանութիւնը հատարում էին պատահմունքներից, կամ այդ ազգերի հետ հաղորդակցութիւնից յառաջ եկած, բայց ոչ ոք չէր քննադատում նորան քերականական և պատմականական կողմից։ Մի քանի ազգասէր հայեր աւելի ջերմեռանդներ, քան թէ գիտնականներ, հաստատում էին, թէ նոցա լեզուն ամենահինն է, այլ և այն բարբառն է, որով Նոյը խօսում էր իր տապանում. կային և այնպիսի միամիտներ, որք ընդունում էին այդպիսի կարբաներ, որք ձեակերպուեցան բաժանմունքների, կամ ազգի կտրատուելուց զանազան մասը ժողովրդական միութիւնների, պատճառաւ։ Ինչ ձևով կատարվումէ այդ բաժանմունքը։ Հաղթահարուելով և աւերուելով անդադար արշաւանքներից, ենթարկուելով օտար տիրապետողների և բարբարոսների իշխանութեան ներքոյ, Հայերը սկսեալ տասն և հինգերրորդ դարից սկսեցին գաղթուել հայրենի երկրից։ Նոքա դիմեցին զանազան կողմեր, որպէս դէպի Ասիայ, նոյնպէս դէպի Եւրոպայ։ Ամենատեղ ուր և բնակվումէին—Հայերը ընդունումէին իւրեանց ասպնջական երկրի օրէնքները, նորա սովորութիւնները և լեզուն, բայց երբէք կատարելապէս չը խառնուելով տեղային բնիկ ժողովրդի հետ։ Այդպէսով մեք տեսնումենք նորանց ցրուած Ասիայի մէջ,—անդրկովկասեան Նահանգում Ռուսիոյ տիրապետութեան ներքոյ, Տաճկաստանում, Պարսկաստանում և անդղիական Հնդկաստանում. Եւրոպայի մէջ՝—մէջին և հարաւային Ռուսաստանում, Լեհաստանում և Աւստրիայի արեւելեան Նահանգներում։ Հայկական ցեղին յատկանիշ ծրդողութիւնքը դէպի վաճառականութիւն և աշխարհակալ դէպի գրականական չրջանը՝ տարան նորանց աւելի հեռու՝ մինչև հնդկական արխիպելագը, Ասիայի սահմանները և մինչև անգամ դէպի